

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI / 633

TÜRKİYE I. DİNÎ YAYINLAR KONGRESİ

TEBLİĞLER-MÜZAKERELER

31 EKİM - 02 KASIM 2003 / ANKARA

Ankara - 2004

Dinî Yayınlarda Bilimsellik Sorunu (Çağdaş ve İslâmî Bilimler Açısından)

Prof. Dr. Bekir Karlığa
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

“Dinî yayınlarda bilimsellik sorunu”, ülkenin içinde bulunduğu bilimsel yapıdan soyutlanarak ele alınamaz. Özellikle sosyal bilimlerdeki kümülâtif yapı, ister istemez din bilimleri alanındaki yapılanmayı da etkilemektedir. Bu nedenle konuyu Türkiye’de din bilimleri alanındaki gelişmeler bağlamında ele almakta yarar vardır.

Türkiye Dinî Yayınlar Kongresi’nin bu yıl ilki gerçekleştirildiğinden ben de “Dinî yayınlardaki bilimsellik sorunu”nu tarihî arka plânıyla ele alarak günümüze getirmek istiyorum. Bu durumda konuyu, Cumhuriyet öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Bizim konumuz Cumhuriyet öncesi dönem olmamakla beraber, o dönemdeki yapılanmaların Cumhuriyet dönemini de derinden etkilemiş olması nedeniyle konuşmamızı, Cumhuriyet öncesi gelişmelerden başlatarak günümüze getirmeye çalışacağız.

Ülkemizde matbaanın daha yaygın kullanılışı ile birlikte, dinî alanda temel kaynak eserlerin ve medrese ders kitaplarının basımına ağırlık verildiği görülmektedir. Tanzimat’tan sonra yavaş yavaş sosyal içerikli dinî eserler basılırsa da bunların sayısı oldukça azdır. Sultan II. Abdülhamid döneminde de sıkı bir sansür uygulaması olduğundan dinî konulardaki eserlerin daha çok “İlm-i Hâl” bilgisi niteliğinde ve tarihsel boyutlu olduğu göze çarpmaktadır.

Ancak geçen yüzyılın başlarından, yani 1900 yıllarından itibaren, Abdülhamid rejiminin yumuşamaya başlamasıyla birlikte, her alanda olduğu gibi dinî yayınlar alanında hızlı bir gelişme ve çoğalma gözlenmektedir. Ama bu konuda asıl büyük patlama İkinci Meşrutiyet döneminde olmuştur. Nitekim bu dönemde yayın hayatını sürdüren dergi ve gazetelerin sayısı üç yüz elliye bulmuştur. Özellikle dinî içerikli dergilerin yayın hayatına

girmesiyle birlikte güncel konular da ön plâna çıkmaya başlayacaktır. Bu dönemde İslâm dininin daha çağdaş bir anlatımla yorumlanmaya çalışıldığı ve bu amaçla modern fen bilimlerinden sıkça yararlanılmak istendiği görülmektedir. Geleneksel anlatım tarzı yayın hayatında hâlâ sürdürülmekte ise de büyük bir nitelik değişikliğine uğradığı fark edilmektedir. Ahmed Cevdet Paşa'nın "Kıyas-ı Enbiya"sı ve Giritli Sırrı Paşa'nın "Sırr-ı Kur'an" ve benzeri eserleri bunun tipik örnekleridir.

II. Meşrutiyet döneminde dikkatimizi çeken bir başka husus da İslâm'ın sosyal ve siyasal boyutunu ele alan yayınların hızlı bir artış göstermesidir. Bu gelişmeler İttihatçılar döneminde daha da fazlaşacaktır. Bu dönemde siyasal ve sosyal içerikli eserler ön plâna çıkacak ve aydınlar bu konuları daha geniş biçimde ele almaya başlayacaklardır. Özellikle Said Halim Paşa'nın sosyal görüşleri çerçevesinde, Müslüman yazarlar da sosyal konulara ağırlık vereceklerdir. Şeyhu'l-İslâm Musa Kazım Efendi ve daha sonra Şeyhu'l-İslâm Mustafa Sabri Efendi gibi geleneksel medrese eğitiminden gelmiş olan din adamlarının yazılarında, geleneksel konular yerine İslâm dinin sosyal, metafizik, bilimsel ve felsefî boyutunun ön plâna çıktığı çabucak müşahede edilmektedir.

Bu dönemdeki hızlı gelişmenin temelinde İmparatorluğun son yıllarındaki siyasî ve sosyal tartışma ve çalkantılar yattığı gibi, medreselerin ıslahı çabalarının ön plâna çıkması ve pay-i tahtta bir üniversite kurulmasının da büyük rol oynadığı açıktır.

Nitekim 1316 (1900) yılında "Darü'l-Fünun-ü Şahane (İstanbul Üniversitesi)" öğrenime başlamış ve bu kurumun bünyesinde İslâm dinini modern yöntemlerle araştırıp öğretmek üzere "Ulûm-i Âliye-i Dîniye" şûbesi açılmıştı. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilânı ile birlikte, muhtemelen II. Abdülhamid dönemini çağrıştırdığı için bu kurumun adının sonundaki "Şahane" sözcüğü kaldırılarak yalnızca "İstanbul Dârü'l-Fünûnu" adı verilmiş ve dinî eğitim veren bölümün adı da "Ulûm-i Şer'iyye" şûbesi şeklinde değiştirilmiştir. Ancak 1914'de Şeyhü'l-İslâm Hayri Efendi döneminde yapılan medreselerin ıslahı programı çerçevesinde Darü'l-Fünûn'daki bu bölüm kapatılarak yerine, önce Şeyhü'l-İslâmlığa bağlı olarak kurulan ve aynı programı uygulayan "Medresetü'l-Mütehassısın" açılmış, 1918'de bu kurumun da adı değiştirilerek "Süleymaniye Medreseleri" denmiştir.

Nihayet 1924 yılında çıkarılan "Tevhîd-i Tedrisât" kanunu ile birlikte bütün eğitim kurumları birleştirilmiş ve din eğitimi vermek üzere de İstanbul Üniversitesi'ne (Darü'l-Fünûn) bağlı olarak bir "İlahiyat Fakültesi" açılmıştır. 1933 yılındaki "Üniversite Reformu"na kadar eğitim ve öğretime devam eden bu müesseseler gerçekten dönemin dinî bilgi düzeyinin gelişmesinde etkili olmuştur. Üniversite reformuyla bu kurumların ve öğrenci bulunmadığı gerekçesiyle "İmam-Hatip Mektepleri"nin kapatılmış olması, ülkemizdeki dinî eğitim ve öğretim kadar dinî yayınların bilimsellik düzeyini de menfî mânada etkilemiştir.

Nitekim Darü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi hocalarından Baban-zâde Ahmed Naim İzmirli İsmail Hakkı, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Seyyid Bey, Mehmed Ali Aynî, Ferid Kam,

Şemseddin Günaltay ve Ahmed Hamdi Akseki gibi isimlerin yayınladıkları eserlerin, yöntem bakımından dönemin Oryantalistlerinin izledikleri titizliğe ve şekil bakımından onlardaki tutarlılığa sahip bulunmamakla beraber, muhteva bakımından onların seviyesinde olduklarını söylemek mümkündür.

Ayrıca bu dönemde, Mehmet Akif'in yönetiminde yayınlanan "Sırat-ı Müstakim" ve "Seblü'r-Reşad" mecmuaları etrafında toplanan ve çoğunluğu Darü'l-Fünûn muhitinden gelen yazarların, gerek İslâm anlayışı, gerek muhteva ve gerekse konu bakımından, oldukça yüksek bir entelektüel düzeyi yakalamış oldukları görülmektedir.

Aynı dönemde Bediüzzaman Said Nursi, Şehbender-zâde Filibeli Ahmed Hilmi, ve bir süre sonra İsmail Fenni Ertuğrul gibi bazı müelliflerin de gerek din bilimleri, gerekse bunların sosyal ve pozitif bilimlerle bağlantılandırılmaları konusunda yaptıkları çalışmaların, dönemin dinî yayınlarındaki entelektüel düzeyin yükselmesine önemli katkılarda bulunduğu izlenmektedir.

Diğer taraftan Hind alt kıtasında ve Mısır'da kaleme alınmış olan "Asr-ı Saadet" ve benzeri eserlerin yanı sıra, siyasî ve sosyal içerikli makaleler de dilimize çevrilmeye başlar.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yukarıda adlarını saydığımız bilim adamlarının ürettikleri çağdaş İslâm tasavvuru, zihinlerde köklü yer etmiş olmalı ki, bir yandan ülkenin ekonomik ve teknik kalkınmasına önem verilirken, bir yandan da temel dinî kaynakların modern biçimde dilimize kazandırılması için plânlı bir çalışmanın başlatıldığını görüyoruz. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleriyle bizzat Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali'nin hazırlanması görevinin Mehmed Akif'e, Tefsiri'nin Elmalılı Hamdi Efendi'ye ve Buhari'nin tercüme ve şerh edilmesi görevinin Ahmed Naim Efendi'ye verilmesi çok mânidardır. Akif'in hazırlamış olduğu o güzelim Mealin başına gelenler artık bugün biliniyor. Diğer iki eserin ise fevkalâde başarılı çalışmalar olduğu bilinmekte ve bugün bile ellerden düşürülmediği görülmektedir.

Bu dönemde iki önemli şahsiyetin çalışmalarının da bilimsel bakımdan yüksek düzeyde olduğunu belirtmemiz gerekir. Bunlardan birisi Rifat Börekçi'den sonra Diyanet İşleri Başkanlığı görevine getirilmiş bulunan Şerafettin Yaltkaya, diğeri de onun halefi olan Ahmet Hamdi Akseki'dir. Yaltkaya'nın çalışmaları, dönemin Oryantalistlerinin çalışmaları düzeyinde bulunduğu gibi, Akseki'nin çalışmaları da çağdaş ve rasyonel İslâm anlayışının mükemmel örnekleridir.

Bu çalışmalar, o yıllarda bütün dünyayı egemenliği altına almış bulunan Modernizmin, Aydınlanma düşüncesi'nin ve Pozitivizmin karşı konulmaz cazibesi yanında, özellikle İslâm dininin farklı ve özgün yanlarını, manevî ve entelektüel değerlerini açıklıkla gözler önüne sermektedir.

Ne var ki ardarda gelen iç isyanlar, 1930'larda bütün dünyayı kasıp kavuran dünya

ekonomi buhranı ve İkinci büyük savaş öncesinde ortaya çıkan uluslar arası belirsizlik ve güvensizlik ortamından dolayı genç Cumhuriyetimizin, içine girdiği sıkıntılar nedeniyle o günkü yönetimler daha katı ve sert bir tutum izleme gereğini duymuşlardı. Bu vesile ile genel olarak basına ağır sınırlamalar getirilmiş, özel olarak da dinî yayınlara daha şiddetli sansür uygulanmıştır. Bu durum, dinî yayınlarda bir duraklamaya vesile olmuş, bilhassa kalite ve kantitede önemli bir düşüş yaşanmıştır. Vedat Nedim Tör'ün dinî yayınlar konusunda basına uyguladığı baskılar daha sonraki dönemlerde hafızalardan silinmemiştir.

Fakat İkinci Cihan Savaşı'nın sona ermesi, dünya ekonomik krizinin atlatılması ve Amerikan yardım plânının işlerlik kazanmasıyla birlikte, ülkemiz de çok partili demokratik hayata geçiş kararı almış ve o sıkı uygulamalara birer birer son verilmiştir. Bu bağlamda din eğitim ve öğretimi yeniden başlamış, "İmam-Hatip Okulları" ve Ankara Üniversitesine bağlı olarak "İlahiyat Fakültesi" yeniden açılmıştır. Böylelikle dinî hayata yeni bir canlılık gelmiş, buna bağlı olarak ortaya çıkan dinî yayınların sayısı artmış ise de kalitesi popüler gazetecilik düzeyinin ötesine geçememiştir.

1950'li yıllar boyunca İlahiyat Fakültesi'nin de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da kayda değer önemli bir yayınına rastlamıyoruz. Zira eski nesil çekilmiş, yeni araştırmacılar da henüz ortaya çıkamamıştır. Bu dönemde İmam-Hatip Okulları'ndan mezun olan gençlere yüksek öğrenim imkânı sağlamak üzere İstanbul'da bir Yüksek İslâm Enstitüsü açılmıştır. Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950-1960 yıllarında her alanda olduğu gibi dinî alanda da büyük bir serbesti yaşanmış ve bu bağlamda ilmî yeterlilikten çok popüler dinî yayınlar ve özellikle dergiler bir hayli artmıştır. Bu dönemde özellikle merhum Eşref Edip tarafından yayını sürdürülen "Sebîlü'r-Reşad" ve değerli şair, düşünür merhum Necip Fazıl tarafından aralıklı olarak yayınlanan "Büyük Doğu" dergileri, bilimsellikten ziyade dinî bilinçlenmenin oluşmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

27 Mayıs İhtilâlinin akabinde bu serbesti ortamı kısa bir süre kesintiye uğramışsa da, hazırlanan yeni Anayasa'nın getirdiği özgürlük ortamıyla Türkiye, hızlı bir sürtüşme dönemine girmiş ve bu anlamda basın yayın hayatına da büyük bir canlılık gelmiştir. Ayrıca Üniversitelerimizin din eğitimine kapılarını açmamakta direnmeleri nedeniyle altmışlı yıllarda Yüksek İslâm Enstitüsü'nün sayısı hızlıca artmıştır. Bu dönemde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin de akademik anlamda önemli gelişmeler kaydettiği, kendi mezunlarının araştırma ve incelemeler yapmaya başladıkları görülmektedir. Bu kurum tarafından sayısı az da olsa bilimsel düzeyi yüksek dinî yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu yayınlar, toplumun çok hızlı gelişen pratik ihtiyaçlarına cevap vermek yerine, klâsik İslâm ilimleriyle ilgili olduklarından toplumda fazla yankı bulamamıştır.

Yeni dönemde büyük canlılık gösteren yayın hayatına paralel olarak uzun bir aradan sonra ilk kez, toplumun çok acil dinî ihtiyaçlarını karşılamak üzere Arap ve öteki İslâm ülkelerinde yazılmış eserler dilimize çevrilmeye başlandı. Bu eserler, var olan boşluğu hızlıca

doldurduğundan toplumda büyük yankı uyandırdı. Altmışlı yıllarda başlayan bu çaba yetmişli yıllarda büyük bir ivme kazandı ve dinî yayın alanında telif çalışmalar hemen hemen hiç ilgi görmedi.

Özellikle merhum Seyyid Kutub ve Ebû'l-A'la el-Mevdûdî başta olmak üzere Mısırlı ve Pakistanlı düşünürlerin eserleriyle tanışan inançlı kitleler, bunlarda nispeten modern ve dinamik bir İslâm anlayışı gördüler. Ne var ki bu eserler, üretildikleri ülkelerin şartları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak kaleme alınmıştı. Bunların çoğu ise, uzun yıllar sömürge olmuş ve henüz yeni bağımsızlıklarını kazanmışlardı. Adları Cumhuriyet de olsa, Krallık da olsa, kısmî veya tam bir diktatörlükle yönetiliyorlardı. Bu nedenle her alanda sıkıntılar vardı ve bu sıkıntılara karşı da çoğu kez kesin ve kat'î çözüm önerileri getiriyorlardı. Yönetim ile ilgili olarak bizim de her ne kadar benzer sıkıntılarımız var idiyse de, biz bağımsızlığımızı yitirmemiş, sömürge olmamış ve çok daha önemlisi yeni bir demokratik tecrübe içerisine girmiş idik. Ancak genç demokrasimizin ihtilâllerle kesintiye uğratılması toplumda adı geçen ülkelerle paralellikler kurma sonucunu doğurdu. Bu nedenle söz konusu çeviriler, yetmişli yılların sonuna kadar ülkemizin fikir hayatında büyük çapta etkili oldular.

Bu yıllarda, başta Merhum Muhammed Hamidullah'ın hem ifade ve üslûp, hem de muhteva ve metod bakımından bilimsel değeri yüksek eserleri olmak üzere, çok az da olsa kaliteli çeviriler de yapıldı. Bilhassa Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mecmuası ve yayınları, sayıca az fakat kaliteli bilimsel araştırma ve incelemeleri yayınlanmaya başladı.

Ülkenin, içinden geçtiği siyasal sürece bağlı olarak hızlı seyreden bu etkinlikler, bir yandan dinî düşüncede geleneksel kalıpları çatlatırken, bir yandan da dinin aşırı biçimde siyasallaşması olgusunu beraberinde getirdi.

Tam bu çeviri etkinlikleri durulmak üzereydi ki, İslâm dünyasını tümünden sarsan yeni bir olay yaşandı ve İran'da İslâm devrimi gerçekleşti. Bunun üzerine ülkemizde, dinî yayınlar alanında bizim bünyemizle pek bağdaşmayan ikinci bir dalga yayıldı ve İran kökenli bazı yazarların eserleri hızla dilimize tercüme edildi.

12 Eylül 1980 İhtilalinden sonra üniversitelere yeni bir düzenleme getirilirken din eğitimi alanında ortaya çıkmış bulunan dağınıklığı gidermek üzere yüksek din eğitimi veren kurumların hepsi "İlahiyat Fakültesi" adı altında bir araya toplanarak akademik yapıya kavuşturuldu. Bu kurumlara Yüksek Lisans ve Doktora yaptırma imkânı sağlandı. Bu sayede İslâmî bilimlerin değişik alanlarında araştırma ve inceleme yapma imkânı doğdu. Böylece dinî yayınlar alanındaki otuz yıllık gelişme yeni bir sürece girdi. Bu süreçte tercüme eserlerin yerini, akademik ağırlıklı araştırma ve incelemeler almaya başladı.

İmdi bu tarihî süreç içerisinde, dinî yayınlar alanında uluslar arası akademik düzey pek gözetilmezken, artık bunun gözetilmesi olgusuyla karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz. Özellikle İlahiyat Fakültelerindeki akademik seviye yükseldikçe, bu durum yapılan araştırma ve

incelemelere de yansiyacaktır. Bu gün artık dinî yayın yapan kuruluşlarda –geçmişe göre- gerek dil ve üslûp, gerekse içerik ve yöntem bakımından- daha titiz davranılmaya başlandı gözlennmektedir.

Tabiatıyla medyatik konularla bağlantılı popüler yayınlarda düzeysizlik sürmekte ise de, bu durum gelişmiş toplumlarda dahi görülen bir husustur ve toplumun kültür düzeyi yükseldikçe bu tür yayınlara ilgi de azalacaktır.

Dinî yayınların bilimsel düzeyinin gelişmesini önleyen engellerin başında yayın imkânlarının kısıtlılığı gelmektedir. Zira bu alana yönelmiş bulunan sermaye birikimi yetersizdir. Özel yayın evleri genellikle kişisel gayretler ve hobilerle kurulmakta, sonra burada biriken sermaye başka alanlara aktarılmaktadır. Çünkü bu alanda kâr marjı diğer sektörlerle göre oldukça azdır.

Bu nedenle yayıncılar, çok dar olan mâlî imkânlarını kullanırken kaliteden çok, pazar ve dolayısıyla satış faktörünü göz önünde bulundurmaktadırlar.

Ülkemizde dinî konularda yayınlar yapan vakıfların sayısı çok azdır. Türkiye Diyanet Vakfı'nı bir kenara bırakacak olursak, var olanların da mâlî imkânları son derece kısıtlıdır. Bu nedenle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın bu alanda özel bir misyon üstlenmesi gerekmektedir. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi büyük bir hizmettir, ancak onun yanı sıra kaynak eserlerin neşri, tercümesi, ortak bilimsel projelerin hazırlanıp gerçekleştirilmesi konusunda da kendisinden beklenen çalışmaları yapması gerekmektedir. Bu bağlamda gerek kamu kurum ve kuruluşları, gerekse Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı doğrudan yayın hizmetlerini üstleneceğine, yazarlar, araştırmacılar ve özel yayın evleri ile işbirliği yaparak ortak projeler hazırlayıp gerçekleştirmelidir. Bir çok Batı ülkesinde bu işbirliğinin örneklerine rastlamak mümkündür. Mâlî imkânlarının sınırlılığı nedeniyle bu tür organizasyonları, yalnız başına özel yayın evlerinden beklemek mümkün değildir.

Diyanet İşleri Başkanlığı dışında dinî yayın yapan devlet kuruluşu bulunmamaktadır. Ancak bu kurum gibi, genel yayınlar içinde bazı dinî yayınlara da yer veren Üniversiteler, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı ve benzeri devlet kurumları, yapıları gereği hızlı ve rantabl çalışmamaktadırlar. Hem istihdam sorunları, hem de kayırmacılık nedeniyle kaliteli elemanları bünyelerinde sürekli tutamamaktadırlar. Son yıllardaki ekonomik kriz nedeniyle bu kurumların yayınları neredeyse durma noktasına gelmiştir.

Diğer taraftan gerek Devlet kurumları, gerekse kamu ve özel vakıfları, araştırma ve inceleme projelerine yeterli destek sağlamamakta, yurt içinde ve yurt dışında uzman yetiştirme çabalarına yeterince katkı yapmamaktadırlar. Aynı şekilde uluslar arası toplantılar ve bilimsel konferanslar düzenleme konusunda da yeterince etkin olduklarını söylemek mümkün değildir.

Üniversitelerin bünyesinde yer alan İlahiyat Fakültelerinde bilimsel araştırma ve incelemeler bakımından dünyadaki düzeyi yakalayabilmiş pek çok yetişmiş eleman bulunmasına rağmen, bunların da kendilerinden beklenen katkıları tam olarak yaptıklarını söyleyemeyiz. Kamu vakıfları, diğer Devlet kurumları gibi Üniversiteler de, bir yandan malî imkânsızlıkları, bir yandan hantal bürokratik yapıları ve bir yandan da çalışma ve ehliyetin ön plânda tutulması yerine, statükonun esas alınmasından dolayı, yeterli aktiviteyi gösterememektedirler.

Hâlbuki söz konusu kuruluşların esas yapmaları gereken, bilgi çağının gereklerine uyarak dünyadaki gelişmeleri ilk elden elde edip öğrenmek ve bunu topluma yansıtmaktır. Üzülerek belirtelim ki, bu konuda yeterince aktif ve başarılı olduklarını söyleme durumunda değiliz.

Bilimsellik sorununun kendisi ile ilgili olarak da birkaç cümle söylemek istiyorum: Sosyal bilimlerde "bilimsellik" olgusu, her şeyden önce bir yöntem meselesidir. Burada öncelikle söz konusu olan husus, elde ettiğimiz verileri ön yargılardan uzak olarak objektif biçimde değerlendirmek ve verilerin bizi götürdüğü sonucu yan tutmadan, sağlıklı ve tutarlı bir anlatımla okuyucunun önüne koymaktır. Bu yapılmadığı takdirde, zaten "bilimsellikten" söz etme imkânı olmaz. İkinci bir husus da, verileri sıralayış ve değerlendirmede izlediğimiz usûl, üslûp ve ifadede genel kabule mazhar olmuş bulunan araştırma ve inceleme tekniklerini tam olarak kullanmaktır.

Bu konularda Oryantalistlerin geliştirdiği kılı kırk yaran inceleme ve araştırma tekniklerinin kullanma, önemli ve bir ölçüde zorunlu olmakla beraber, Oryantalizm'in içine düştüğü ve Edward Said gibi bazı çağdaş araştırmacıların ağır eleştirilerine konu olan, kasıtlılık ve tarafgirlik gibi olumsuz tavırlardan da uzak durmak gerekir. Kendi değerlendirmelerine hiç yer vermeden, salt aktarıcılığın getirdiği donukluk, soğukluk ve katılığa da düşmemek icap eder. Bu bağlamda merhum Muhammed Hamidullah'ın İslâm Tarihi ve Hukuku alanındaki ve Fazlurrahman'ın İslâm düşüncesi alanındaki araştırmalarında kullandıkları titiz yöntem bizi, Oryantalizm'in zaaflarından uzak tutacak niteliktedir.

Bu arada Avrupa'da geliştirilen sıkı, titiz ve objektif araştırma yöntemi ile Birleşik Devletler'de geliştirilen yorum ağırlıklı değerlendirme yöntemi arasındaki farklılıklara da dikkat etmek gerekir.

Sevinçle ifade edelim ki, İlahiyat Fakültelerinde yapılan araştırmalarda, her giden gün söz konusu bilimsel yöntemlere daha fazla dikkat edildiği ve dünyadaki seviyenin yakalanmaya çalışıldığı gözlenmektedir.

Oturum Başkanı – Bekir Bey Hocamıza ben de âcizâne teşekkürlerimi sunayım. Saatlerce, günlerce onu dinlemeli ki, bu bahsettiği çerçevenin içine dahil olmuş yayınların muhtevasının arz ettikleri değeri de bizlere anlatsınlar. İnşallah, daha sonraki dinleme fırsatlarımızda bunları bizlere sunacaklar, anlatacaklar inşallah.

Hakikaten müthiş bir kültürel birikim karşısındayız. Müslüman dünyası olarak asırlardan beri yazılmış olan eserlerimizin sadece ilmî yayınları yeterli değil, bu yayınların içeriğini, muhtevasını da ilmî tenkide tâbi tutmak en büyük vazifeyi teşkil ediyor. Bunu yapabilmek de, her şeyden önce bunları yapacak insanlarımızı yetiştirmeye bağlıdır. Bu insanların adedini çoğaltmadıkça, Bekir Beyleri, Hasan Beyleri çoğaltmadıkça, bu kültürel hazinemize sahip çıkabilmek ve bütün beşeriyeti onlardan istifade ettirebilmek mümkün değildir. İnşallah bu aydınlık fikirlerin ışığında, bu merhaleleri de görmek bizlere nasip olacaktır, diye bir ümit besliyorum.

Sayın Hasan Beyi inşallah bekletmedik. Ben yirmi dakika diyemiyorum; ama, dinlemeye doyamıyoruz. Siz de takdiriniz çerçevesinde bu mevzulara değinin.

Hasan Onat Hocamız, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden, en aktüel meselelerle uğraşan bir ilim adamımız olarak geçmişin günümüze nakliyle uğraşıyor.

Buyurun.

Dinî Yayınlarda Bilimsellik Sorunu (Çağdaş ve İslâmî Bilimler Açısından)

Prof. Dr. Hasan Onat
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Çok teşekkür ediyorum.

Hepinizi saygı ve sevgiyle selamlayarak sözlerime başlıyorum.

Bekir Beyin bıraktığı noktadan konuya girmekte fayda var diye düşünüyorum. Her şeyden önce, şu anda eğer dinî neşriyatın bilimselliğini tartışmak gibi bir durumla karşı karşıya olmamız söz konusu ise de buradaki bilimsellik konusunu birazcık düşünmek ve masaya yatırmakta fayda var. Çünkü bu, ciddî mânada, din, bilimin konusu olur mu sorusundan yola çıkılarak cevaplandırılacak bir şeydir. Din, bilimin konusu olur mu sorusunun cevabı, bilimin ne olduğunu ortaya koyduktan sonra verilebilir ve dinî yayınların bilimselliği de, Bekir Hoca'nın belirttiği gibi her şeyden önce bir yöntem meselesidir. Burada, din, bilim ve bilimsel yöntem ortaya konulduktan sonra, sanıyorum var olan dinî yayınların nasıl bilimsel olacağı konusunda bazı şeyler söyleme hakkımız olacaktır.

Öncelikle modern bilim anlayışının ciddî mânada farklılaştığını belirtmekte fayda var. Şöyle ki, Türkiye'de bile, yakın zamanlara kadar bilim denildiğinde akla gelen; tabiat bilimleri olmaktaydı. Onun dışındaki alanların bilimselliği çok fazla öne çıkmadı. Aslında, sadece Türkiye değil, Türkiye gibi pek çok ülkede, biraz da az gelişmiş ülkelerde, sosyal bilim nosyonu –adına isterseniz sosyal bilim deyin, insan bilimi deyin, ya da Almanların kullandığı ifadeyle manevî bilim deyin, şu anda ben hepsini aynı anlamda kullanıyorum- çok fazla gelişmedi.

Bilim denildiği zaman, faaliyet alanına göre iki alan dikkatimizi çeker. Birincisi, tabiat bilimleri alanı; ikincisi, insan bilimleri alanıdır. Arada çok temel farklar vardır. Tabiat bilimleriyle uğraşanlar, değişken sayısı az olan bir alanla uğraşırlar, deney ve gözlem yaparlar.

Orada da değişme olmasına rağmen bu değişim çok farklıdır. Bugün tabiat bilimleri alanında gelinen nokta şudur: Artık hiç kimse, yüzde yüz kesinlikten söz etmiyor; çünkü, tabiat bilimleri bir anlamda yaratılışın yasalarının açığa çıkarılması faaliyetidir. Yaratılışın yasaları çözülüyor, matematik diline dönüştürülüyor ve onların bu alanlarda devreye sokulması günümüzdeki modern teknolojiyi ortaya koyuyor.

Öbür taraftan, insan bilimleri, manevî bilimler ve sosyal bilimleri ifade edebiliriz. Bu, insanın tabiata katkılarını konu alan bir bilim alanıdır. İkisi de bilimdir; ama, uğraştığı alanlar birisinde tabiattır, birisinde insan, insanın yapıp-etmeleri, insanın ortaya koyduğu hâdiselerdir.

İşte bu çerçevede meseleye bakarsak, her iki alan da bilim alanıdır ve bilimsel faaliyet yürütülebilir. Her iki alanda da bilimsel birikim söz konusu olabilir.

İlahiyat alanı veya din alanının yeri neresi olacak? İki alternatifimiz var; ya insan bilimlerinin yanında din bilimleri alanı diye bir alan açacağız; ya da bu şablonu dikkatle okuyup, dinle ilgili bilimlerin alanının insan bilimlerinin alt şubesi olduğunu göreceğiz. Manevî bilimler, insan bilimleri bunun alt şubesinde yer almak durumundadır. Bu söylediğimiz husus, aslında metodolojik olarak da meseleye nasıl bakacağımızı açıkça ortaya koymaktadır. Dinî neşriyatın bilimselliği yöntem meselesiyse –ki, bana göre de öyledir- o zaman, buradaki yöntem nasıl olacaktır? Bunun cevabı açıkça şudur:

Bu üst üste yükselme sonucu oluşan bir yöntem nosyonuyla gerçekleşebilir. Birinci tabaka, bilimlerin genel yöntemidir. İkinci tabaka, insan bilimleri, manevî bilimler, sosyal bilimlerin kendine özgü yöntemidir. Üçüncü tabaka, ilgilendiğiniz alanın, İlahiyatsa, İlahiyat alanının ona özgü yöntemidir. Bunlar üst üste oluşmaktadır ve dördüncü tabaka, o alanda uzmanlık alanınızdır. Beşinci tabakada da siz ve sizin yöntem anlayışınız vardır. Eğer böyle bir yöntem teşekkül etmezse, üretilen, yazılan, çizilenlerin bilimselliğinden söz etmek tesadüflere dayalı olur; çünkü, yöntem olmadan üretilenler tesadüfen bilimsel olabilir. Bir yöntem dahilinde üretilen bilgi de, tesadüfen bilimsel olmaz. Eğer biz, bilimsel bilgi arıyorsak, öyleyse bu yöntem çerçevesinde bilimsel bilginin tanımını yeniden yapmak zorundayız.

Bilimsel bilgi, bugün gelinen noktada, en azından insanla ilgili bütün alanlarda güvenilir, savunulabilir bilgidir. Bilimsel bilginin en temel niteliği budur. Bir bilginin savunulabilir olması, bilimselliğinin en alt basamağıdır. Bunu, doğa bilimleri alanında nasıl sağlayabiliriz; değişken sayısı az olduğu için defalarca deney yaparız, gözlemle ortaya koyabiliriz. Ama insan bilimleri söz konusu olduğu zaman, bu alanda güvenilir bilgiyi nasıl temin edebileceğiz? İşte, burada karşımıza çok ciddi bir problem çıkmaktadır. O problem de şudur: İnsan bilimleri, manevî bilimler, sosyal bilimler ne dersiniz deyin, bu alanda yapılan bütün faaliyetler, ister geçmişle ister günümüzle alakalı olsun, her şeyden önce özgün faaliyetlerdir. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u bir kez fetheder; Hz. Muhammed Mirac,

tecrübesini bir kez yaşamıştır ve bunlar bütünüyle özgün hâdiselerdir. Şimdi, on dört asrın aşkın bir zaman diliminden öne doğru uzanıp, Hz. Peygamber'in yaşadıklarını, Hz. Peygamber'in hayatını, bilimsel yöntemlerle ortaya koymak durumundayız. Pratikte mümkün müdür; elbette mümkündür. Çünkü, aksi takdirde hiçbir zaman din alanı güvenilir bilgilerin alanı olamaz.

Yöntemle ilgili hususlara geçmeden önce bazı açıklamalar yapmak istiyorum. Biz, iki şeyi birbirine karıştırıyoruz. Bir bilginin bilimsel bilgi olması ayrı şeydir, bilimsel bilginin de içinde bulunduğu bir kümenin bulunması ayrı şeydir. Dinî neşriyat diyoruz, dinî neşriyat dinî bilgiyle üretilen, oluşturulan neşriyattır. Peki, bu dinî bilgi nedir; bir yönüyle dinle ilgili olan bilgidir, bir bilgi kümesi ve bilgi havuzudur. O bilgi havuzunun içerisinde hurafelerden, batıl inançlardan vahye ve bilimsel bilgiye kadar pek çok şey vardır. İşte, dinî neşriyatın oluşturduğu o bilgi havuzunun, her şeyden önce arıtmaya tâbi tutulması gerekir. Eğer biz, din alanındaki bu bilgiyi, üretimde kullanmak istiyorsak, üretimde kullanılacak bilginin bilimsel olabilmesi için kaynaklarının ve üretim süreçlerinin açık seçik bilinmesi gerekir. İşte bu noktada din alanındaki bilginin bir niteliği ile karşı karşıyayız. Bilginin kaynağının ve üretim süreçlerinin belli olması gerekir.

İkinci bir nitelik; üretilen bilgi, her zaman daima tartışmaya açıktır. Bu, statik bir bilgi değildir. Yani bu bilgi tartışılır, yeniden üretilir, üretim aşamalarında yanlışlıklar varsa, o yanlışlıklar tespit edilir ve giderilir. Aksi takdirde, din alanında sağlıklı, tutarlı, kalıcı bilgi üretme şansımız olmaz.

Bu söylediklerimden çıkan sonuç şudur: Türkiye'de her ne kadar İlahiyat Fakültelerinde bilimsel eğitim yapılıyorsa da, din alanı henüz ciddi mânada bilimin konusu olmamıştır. Sadece tek tük bilimsel çalışmalar yapılabilmektedir. Din alanının bilimin konusu olması, dinde belirleyici olanın bilim olması anlamına gelmez. Bilakis din alanının bilimin konusu olması, dinî bilgilerin bilimsel bilgi olmasına yol açar, o alanda fikir üretecek olanlar, bilimsel bilgiyle yürüyebilirler ve rahatlıkla yeni bilgilere ulaşabilirler.

Dinî bilgiler havuzunda her türlü bilginin olduğunu söyledim. Öyleyse hurafeler, batıl inançlar ve pek çok bilginin olduğu bu havuz nasıl arınacak? Efendim, burada yapılacak şey –şu anda geldiğim noktayı söylüyorum- önce vahiy ile vahiy olmayanı birbirinden ayırmaktır. Her ne kadar bu konuda çok farklı tartışmalar ve görüşler varsa da, Hz. Peygamber'in tatbikatına baktığımız zaman, onun vahiyle vahiy olmayanı birbirinden ayırdığını görüyoruz.

Yine sahabenin Peygambere yönelttiği sorulara baktığımızda, meselâ meşhur Bedir kuyularıyla ilgili hâdise bize önemli ipuçları verir. Sahabe aklına yatmadığı zaman “Ey Allah'ın Elçisi, burada vahiy mi var?” diye soruyor. Yani, açık bir ifadeyle, sahabe neyin vahiy olup-olmadığının farkında. Hz. Peygamber, uzun süre vahiy yazılmasını da, kendi sözlerinin yazılmasını da yasakladığına göre, yapılacak iş gayet basittir; doğru bilgiye

ulaşabilmek için, vahyi bir kenarda tutmak. Yani, vahiy bilimin konusu olmaz. Bunu söylerken şunun farkındayım; Kur'an akla aykırı olamaz. Kur'an, insan fitratına ve eşyanın hakikatine uygundur. Bunu rağmen –Kur'an'ın bilimsellik gibi bir derdi olmadığı için- Kur'an'ı, vahyi, bilim alanının dışında tutmanın faydalı olacağını düşünüyorum.

Diğer taraftan, Kur'an'ın dışında vahiy vardır yoktur tartışmasının ötesinde, Kur'an'ın anlaşılma biçimlerinin her türlü tenkit ve tahlile sonuna kadar açık olacağı da ortadadır. Yani, hiçbir zaman yorum, Kur'an'ın kendisiyle özdeş hâle getirilemez. Burada karşımıza şöyle bir sorun çıkar: Acaba Peygamberin sözlerini nereye koyacağız? Bu perspektifte Peygamberin sözlerinin yeri de bellidir. Onlar beşerî bilgi kategorisindedir. Beşerî bilgi çerçevesinde değerlendirilir ve tahlil edilir. Peygamberin sözleri, beşerî bilgi kategorisinde değerlendirilirken, arkasından daha sonra din adına üretilen bütün bilgilerin, tıpkı Peygamberin sözleri, fiilleri gibi, her türlü tenkit ve tahlile sonuna kadar açık olması gerektiği hususu ortaya çıkar. Bunun anlamı şudur: Hz. Peygamberle birlikte vahiy kapısı kapandığına göre ve Hz. Peygambere gelen vahiy de elimizdeki Kur'an'da bulunduğuna göre, ya da vahiy muamelesi yapacağımız malzeme, elimizdeki Kur'an'da olduğuna göre, Kur'an'ın dışında hiçbir malzemeye, vahiy muamelesi yapamayız. Çünkü, artık vahiy kapısı kapanmıştır. O zaman açıklıkla şunu söyleyebiliriz: Vahyin dışındaki her türlü bilgi, her türlü uygulama, her türlü tatbikat, sonuna kadar her türlü tenkit ve tahlile açık olmak durumundadır. Din alanında bilimsel bilginin nasıl olacağı konusunda küçücük bir örnek vermek istiyorum. Biliyorsunuz, Kur'an, en azından Hz. Peygamber'in yaşadığı zaman dilimiyle alâkalı bize ulaşan bir tarih vesikasıdır. Vahiy olma özelliğini bir kenarda, parantez içinde tutalım, Kur'an bir tarih vesikasıdır. Öyleyse, Hz. Muhammed'i anlama konusunda ana çerçeveyi Kur'an'dan almakta sanıyorum bir sıkıntı yoktur. Kur'an, Hz. Muhammed'in peygamberlik beklentisi içinde olmadığını söylüyor. Bu bilgiyi, Hz. Peygamber'in ilk vahyi aldığı zamanki bize ulaşan bilgilerle teyit etme şansımız var. Hz. Muhammed, hakikaten böyle bir şey beklemiyor. Eşine gidiyor, üstünü örttürüyor, daha sonra Hz. Hatice Varaka'ya gidiyor. Bu bilgiyi doğru bilgi olarak kabul ettiğimizde, karşımıza bakın neler çıkar: Eğer bu bilgiyi doğru bilgi kabul ediyorsak, o zaman Hz. Muhammed'in Peygamber olmadan önceki o kırk yıllık zaman dilimiyle alâkalı bilgileri bir kritere tâbi tutma şansımız, kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor. Ne demektir bu; Hz. Muhammed'in Peygamberlikle görevlendirilmeden önceki dönemine ait, onun peygamber olacağını ima eden, onun peygamberliğinden söz eden bütün bilgiler doğru olma vasfını yitirmiş oluyor.

Aslında bilimsel yaklaşım, çok da zor bir yaklaşım biçimi değil; ama, karşımızda muazzam bir bilgi birikimi var. O birikimi nasıl ayıklayacağız. İşte, Rahip Bahira olayı. Müsteşriklere şöyle yapıyorlar, böyle yapıyorlar, diye kızıyoruz; ama, bizim kaynaklarda var. Hatta bazı kaynaklar, Peygambere bir de mühür vurduruyorlar (göğsüne, sırtına). Ebû Talip onu görmüş olmasına rağmen, Müslüman olmuyor. Burada, belki doğruluk payı olan kısımlar olabilir; ama, doğru bilgiye ulaşmanın yolu, ciddî mânada tenkit süzgecini iyi kullanmaktan geçer diye düşünüyoruz.

Bu çerçevede bir başka örnek daha vereceğim. Fakültede talebeyken, bir hocamız Hz. Ömer'in, Peygamberin vefatını müteakip, Ebûbekir'in okuduğu ayetten sonra, bu ayeti ilk defa duyuyorum dediğini aktarmıştı ve bir de şu şekilde psikolojik izah getirmişti; bazen insan şokta olduğu zaman, Kur'an'ı bilse bile, ilk defa onu duyuyor gibi olabilir. Fakat ben doktora çalışmalarım esnasında, tipik bir durumla karşılaştım; acaba Hz. Ömer'de, Hz. Muhammed'in Allah'la görüşmeye gittiği şeklinde bir düşünce olabilir mi? İçime bir kurt düştü. Peygamberin vefatı öncesindeki olaylar dizisine baktım. Meşhur Kırtas olayında Hz. Ömer'in son derece bilinçli hareket ettiğine şahit oluyoruz. Şöyle ki; "Peygamber sekerat anında, o şu anda bayılıyor, onun söyledikleri farklı olur" diyor. Yani, Ömer son derece bilinçli. Arkasından Peygamber'in vefatından sonraki Beni Sait olayına bakıyoruz, orada da Ebûbekir ile beraber ensarla neredeyse yumruklaşmaya gidecek kadar kavga ediyor. Peki, böylesine dirayetli, mantık dokusu sağlam bir Ömer'in, Peygamber öldü diye, Peygamber'in vefatı üzerine "kim öldü derse kellesini uçururum, o ölmemiştir, Rabbiyle konuşmaya gitmiştir" demesi, onun ne mantığına ne olayların akışına uyuyor. Burada bir problem var derken bu konu üzerine gittiğimde, çok ilginç bir tabloyla karşılaştım. Hz. Ebûbekir'in sözü, Ömer'in sözüne verilen bir cevap değil, ikisi ayrı ayrı zamanlarda olmuş. Kaynakların içinden bunu çıkarabiliyorsunuz. Birisinde, dışarıda bazı insanların varlığından, münafiklardan söz edilir. Onlar Peygamber öldü diye sevinmeye başlamışlar ve Ömer burada, politik dehasını devreye sokuyor, Peygamber'in vefat haberinin duyulmasını engelliyor ve bir anlamda toplumun paniklemesine mâni oluyor. Orada tam bir diplomasi var. Zaman geçiyor, Hz. Ebûbekir, Peygamber'in vefat ettiğini ilân ediyor. Bunlar birbirine cevap değil. Ama, bizim kaynaklarda bilgiler arka arkaya gelince, Hz. Ömer bir şey söylüyor, Hz. Ebûbekir de ona cevap veriyormuş gibi algılanıyor.

Efendim, bunlarla ilgili daha pek çok örnek bulmak mümkün. Ben konuyu toparlamak istiyorum.

Her halukârda dinle ilgili bilgiler –vahyin dışındaki bilgiler- bilimin konusudur. Öyleyse, bu alanda yazılıp çizilen çalışmaların da bilimsel yöntemlerle yazılıp çizilmesi beklenir ki, güvenilir, savunulabilir bilgi elde edilebilsin. Ancak, güvenilir, savunulabilir bilgi, yeniden üretilebilir, o bilgi üzerine yeni inşalar gerçekleştirilebilir. Aksi takdirde hurafelerle, batıl inançlarla, ya da güvenilir, savunulur nitelik taşımayan bilgilerle, ne düşünce sistemleri üretilebilir, ne Hz. Peygamber anlaşılabilir. Bu, son derece açık diye düşündüğüm bir husustur. Çünkü, bilgi havuzunda her türlü bilgi olduğuna göre, o havuzun eleştiriye tâbi tutulması, o havuzun ayıklanması, orada bir arıtma sisteminin kurulması gerekir. Bunu da yapabilecek olan, görebildiğim kadarıyla bilimsel yöntem olacaktır.

Peki, şu anda Türkiye'de dinî yayınlar, ne ölçüde bilimsel ve ne ölçüde bu söylediğimiz kriterlere uygun? İsterseniz buraya geçmeden bilimsel yayının niteliklerinden söz edeyim.

Bir yayının bilimsel olabilmesi için, her şeyden önce bilgi kaynaklarının açık seçik olması gerekir. Bilgi kaynakları açık seçik olmayan, yani okuyucuya o bilginin nereden geldiği konusunda fikir vermeyen kaynakların, bilimsel olma şansı yoktur. İkincisi, bilimsel yayında üretilen bilgilerin üretim süreçlerinin de açık seçik olması gerekir. Ben, bir konuda bir bilgi üretiyorum, verdiğim örnekte olduğu gibi ilkleri, Kur'an'dan alıyorum. Peygamberin hayatıyla alâkalı, orada bir ilke var. O ilkeyi Kur'an'dan almama rağmen, Peygamber'den bana intikal eden bilgilerle acaba ben Kur'an'ı doğru mu anlıyorum, başka türlü olabilir mi, diye tekrar düşünüyorum. Onun doğruluğunu gördükten sonra, tahlil ve analiz çerçevesinde, Hz. Peygamber'in hayatıyla alâkalı doğru bilgilere ulaşma şansım oluyor. Şimdi, bu doğrultuda, -bilemiyorum Sayın Hocam ne der?- Hz. Muhammed'in hayatıyla alâkalı bilimsel kriterler çerçevesinde yazılmış bilimsel bir biyografi, bilimsel bir çalışma var mı? Bana sorsanız, bir İlahiyatçı olarak size gönül rahatlığıyla önerebileceğim çalışma maalesef yok. Muhammet Hamidullah'ın bu alanda yaptığı çalışma var ki, o da çok eskidi. Hamidullah Hoca, gerçekten o çalışmada ciddî ilk adımları attı. Ama, bugün gelinen noktada, oradaki pek çok bilginin de yanlış olduğunu bizim söyleme imkânımız var. Yani, bir başka ifadeyle, henüz daha Hz. Peygamber'in hayatı hakkında çok ciddî bilimsel bir çalışma yok. Olmayışının sebebi nedir; din alanındaki bilginin, bilimsel bilgi olması gerektiğini biz yeni yeni fark etmeye başladık. Bu alanda duygularımızla hareket ediyoruz. Oysa, bilimde duygunun pek fazla yeri olmaz. Duygu, belki sadece empatide devreye girer. Daha iyi anlamak için kendinizi karşınızdaki insanın yerine koyarsınız, hepsi o kadar. Bilimde duygu, onun dışında çok fazla yer alamaz.

Diğer taraftan, Türkiye gerçekten çok hızlı bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçiyor. Bunun en çarpıcı örneklerini sizlere sunmak istiyorum. 1980'lerden önce, Türkiye'de Kur'an'ı anlama konusunda çok fazla çaba yoktu. Üstelik, neredeyse bin yıldır Kur'an'ı anlamaksızın okumayı ibadet telakki eden bir toplumun, Kur'an'ı anlamak için böylesine çaba sarf edebileceğini düşünmek de hakikaten pek mümkün olmuyordu. Bir anlamda anlamaksızın okumak, genlerimize işlemişti. Hatta bazı insanlar, Kur'an'ın anlaşılamayacağı gibi birtakım düşünceler ileri sürebiliyorlardı. Türkiye'de, şu anda yaptığım araştırmaların ortaya koyduğu sonuca göre; en çok satılan kitapların başında Kur'an Mealleri geliyor. Hemen hemen her yayın evinin para kazanabilmek için de olsa bir Meali var ve en çok satılan kitaplar kategorisi içerisinde. Bu, Türkiye ölçeğinde çok ciddî bir değişim ve dönüşüm sürecinin işaretlerinden birisi olarak algılanabilir. Henüz daha Kur'an'ın daha iyi anlaşılabilmesi için birtakım kılavuz kitaplara sıra gelmedi. Ben önceden hep şöyle düşünmüşümdür: İnsanları Kur'an Mealleriyle baş başa bırakalım, onlar kendi sorunlarını çözer. Hâlâ bu kanaatimi değiştirmedim; ama, gördüğüm bir başka gerçek var; zihnimiz o kadar kirlenmiş ki, bu kirlilikle Kur'an'ı anlamak çok da kolay olmuyor. Hoş, Kur'an kendisine samimiyetle eğilenleri bir şekilde terbiye ediyor, yani Kur'an'ın böyle bir vasfı var. Ama, şu şartlarda

Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için kılavuz kitaplara ihtiyaç var diye düşünüyorum ve burada bir öneri getiriyorum. Her ne kadar Bekir Hocam resmî kurumlar yayın yapmasın diyorsa da, ben diyorum ki, Diyanet, bir "Kur'an'dan Seçmeler" dizisini düşünmekte çok geçikti. İlköğretim çocuklarına, lise ve üniversitedeki gençlere ve halka yönelik olarak hazırlanmasını arzu ettiğim "Kur'an'dan Seçmeler" dizisinin bir ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Çünkü, insanlarımız ciddî olarak Kur'an'la ilgileniyorlar. Bu süreçte daha çok verim elde edebilmenin yollarını bulmak durumundayız.

Türkiye, bu çerçevede ilginç bir noktaya daha kaydı, o da şudur: Artık tercüme kitapların dönemi bitti. Türkiye telif aşamasındadır ve bununla alâkalı pek çok izler de karşımızdadır. Bizler Seyyid Kutub, Muhammed Kutub ve Mevdûdî'nin kitaplarından din öğrendik. Ben Mevdûdî'nin din âliminden öte, daha çok gazeteci olduğunu akademik hayata başladıktan sonra öğrendim, 1980'li yıllardan sonra, Ali Şeriatî, Mutahharî, Beheştî'nin kitapları Türkiye'ye taşındı. Aslında bunların yaptığı çok ciddî tahribatlar var ve bunlara dikkat çekmek gerekir. Bu kitaplar daha çok sömürge ortamında üretildiği için, onların problemlerini zaman zaman yaşayabiliyoruz.

Dedim ki, Türkiye telif eserler dönemine girdi. Aslında bu aşamada yapılacak çok önemli bir şey var. Şöyle ki; Türkiye'de eleştiri geleneği yok. Bu gelenek olmazsa, bilimsel gelişme de olmaz. Eleştiri geleneğinin Türkiye'de sağlıklı bir şekilde başlaması lâzım. Meselâ, bu tebliği hazırlarken dinî yayın diye gördüğüm pek çok kitaba baktım, hatta buraya birtakım örnekler de getireyim istedim. Sonra düşündüm ki, bu Ramazan gününde hoş olmayacak. Çünkü, dinî kitap diye gördüğünüz pek çok kitapta meselâ ilmihâllerde, bilgi hataları ve maddî hatalar o kadar fazla ki. Fakat insanlar din olunca eleştiriye bir kenarda tutuyorlar, daha doğrusu unutupuyorlar. Oysa, en çok eleştiriye ihtiyaç duyulan alan, işte bu alandır. Bu alandaki kirlilik, başka alanlardan çok daha fazladır ve bu alan henüz ciddî mânada bilimin konusu olmamıştır. Yine bu alanda doğru bilgiyi, yanlış bilgiden, güvenilir, savunulabilir bilgiyi başka bilgilerden ayırmak, takdir edersiniz ki, çok da kolay değildir.

Anlatmaya çalıştığım bu hususlara bir şey daha ilâve etmek istiyorum; Türkiye'de çok ciddî bir nesil gelişimi var. Artık insanlar, eskisi gibi kaynakları belli olmayan, tenakuzlarla dolu kitaplara çok da iltifat etmiyorlar. 'Kör atın kör alıcısı olur' derler. Elbette o tür kitapları da okuyanlar olacak; ama, Türkiye genelinde yayın evlerine şöyle bir baktığımızda, onların da yavaş yavaş bilimsel çizgide kitap yayınlamayı daha ön plânda tuttuklarını görüyoruz. Bu arada ilginç bir sonuçla da karşılaştım; meselâ, Ankara Okulu Yayınları, ağırlıklı olarak bilimsel yayınlara kaydı. Satışlarınız nasıl diye sordum, eskiden biz daha güzel satıyorduk, şimdi bir kitabı ancak bin basabiliyoruz, o da çok fazla gitmiyor denildi. Ortaya çıkan sonuç şu: Demek ki, artık erbabı okuyor. Bilimsel kitabı da, bu işe kafa yoran insanlar okuyor. Diyanet İşleri Başkanımız Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu bir ifade kullandı "ben liberal Müslümanım" diye. Sayın Başkan Yardımcısı Doç. Dr. Mehmet Görmez

Bey diyor ki, Başkanın böyle bir ifadesi yok. Öyleyse ben bunu düzeltiyorum. Ama, bu ifadeyi şunun kanıtı için söyleyecektim: Türkiye'de din anlayışındaki, dini, İslâm'ı, İslâm ile siyaseti ayırmak istemeyen anlayış, yavaş yavaş ekonomik ömrünü doldurmaya başladı. Yeni neslin öyle çok ciddî siyaset derdi yok.

Türkiye'deki var olan dini anlayış biçimi, dinin kökten sorgulanması gibi bir noktaya doğru kaydı. İslâm'ı, Hz. Peygambere geldiği zamanki güzelliğiyle anlayabilirsek, dinin insan hayatına anlam kazandırmak için var olduğunu bilirsek, dinin siyasete alet edilmesini de ciddî mânada önleyebiliriz. Yani, İslâm'ın bilimsel yöntemlerle anlaşılması ve anlatılması, dinin birtakım istismarcılar tarafından kullanılmasının önündeki en ciddî çözüm yoludur. İnsanlar din konusunda doğru bilgi sahibi olurlarsa, ne inançlarının istismarına izin verirler, ne de başkalarının inançlarını istismar ederler. Türkiye, bu mânada çok ciddî mesafeler kat etti.

Son tespitim: İslâm ülkeleri içerisinde, Türkiye'deki din alanındaki birikimin seviyesi hiçbirinde yoktur. Türkiye'de ciddî mânada din alanında bilimsel bir birikim var ve bu birikim üretime dönüştü. Bu üretim aşaması, İslâm'ın anlaşılmasına da çok ciddî yenilikler getirecektir. Bunların başında da, dinin siyasetle irtibatının kopması gelmektedir. Türkiye bunu da başardığı gün, zannediyorum daha sağlıklı bir demokrasi kültürü üretecektir. Ama, demokrasi zihinlerde başlar. Zihinde demokrat olamayanların demokrasiyi içselleştirmesi, demokrasi kültürünü hazmetmesi ve üretmesi, takdir edersiniz ki çok zordur.

Sabırla dinlediniz, teşekkür ediyorum efendim. (Alkışlar)

Oturum Başkanı – Sağ olun.

Bu, idareci durumunda olanların çilesidir. Ağzından bal damlayan hocalarımızın sözlerini kesmek kadar zor olan hiçbir şey yoktur. (Anlaşılamayan bir müdahale)

İmkân ölçüsünde bütün hocalarımıza da burada söz hakkı tanınacaktır. Maalesef dakikaların ilerlemesine biz mâni olamıyoruz. Önümüzde bir iftar saati var. Başkan olarak söz verme trafiğini idare etmek mecburiyetindeyim.

Müzakerecilerimizden Sayın İsmail Karagöz Hocamız bir rahatsızlık geçirmişler, kendilerine buradan acil şifalar diliyoruz. Ondan artan zamanı hocalarımıza taksim etmek ihtiyarında bulunduğum için, kabahat mi işledim, yoksa sizlere bir imkân mı tanıdım, onun takdirini sizlere bırakıyorum.

Oturum Başkanı – Sayın Ali Köse Bey, buyurun.

Doç. Dr. Ali Köse – Müzakerecinin hakkını müzakereciye verseydiniz böyle olmazdı hocam.

Oturum Başkanı – Hocalarımız burada ne kadar çok konuşurlarsa, sizin görüşlerinizi de o nispette daha geniş olarak alma imkânımız var.

Buyurun.